ספרא — ברייתא דרבי ישמעאל

רבי ישמעאל אומ':

בשלש עשרה מדות התורה נדרשת: (א) מקל וחומר; (ב) מגזירה שוה; (ג) מבנין אב מכתוב אחד, מבנין אב משני כתובים; (ד) מכלל ופרט; (ה) מפרט וכלל; (ו) מכלל ופרט וכלל – אי אתה דן אלא כעין הפרט; (ז) מכלל שהוא צריך לפרט ומפרט שהוא צריך לכלל; (ח) כל דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד, לא ללמד על עצמו יצא, אלא ללמד על הכלל כולו יצא. (ט) כל דבר שהיה בכלל, ויצא מן הכלל ליטען טען אחר שהוא כענינו – יצא להקל ולא להחמיר. (י) כל דבר שהיה בכלל, ויצא מן הכלל ליטען טען אחר שלא כענינו יצא להקל ולהחמיר. (יא) כל דבר שהיה בכלל, ויצא מן הכלל לידון בדבר חדש, אי אתה יכול להחזירו לכללו עד שיחזירנו הכתוב לכללו בפירוש. (יב) דבר הלמד מעניינו, ודבר הלמד מסופו; (יג) וכן שני כתובין המכחישין זה את זה – עד שיבא הכתוב השלישי ויכריע ביניהן.

(א) מקל וחומר – כיצד? ויאמר יי' אל משה: ואביה ירק ירק בפניה הלא תכלם שבעת ימים תסגר שבעת ימים – קל וחומר לשכינה ארבעה עשר יום! אלא: דיו לבא מן הדין להיות כנדון – תסגר מרי' שבעת ימים מחוץ למחנה – ואחר תאסף.

(ב) מגזירה שוה כיצד? נאמ' בשומר חנם: אם לא שלח ידו במלאכת רעהו ונא' בשומ' שכר: אם לא שלח ידו במלאכת רעהו. מה בשומר חנם שנאמ' בו "אם לא שלח ידו" – פטר את היורשין. אף בשומר שכר שנאמ' בו "אם לא שלח ידו" – יפטור בו את היורשים.

(ג) מבנין אב מכתוב אחד – כיצד? לא המשכב כהרי המושב, ולא המושב כהרי המשכב. הצד השוה שבהן: שהן כלים עשויין לנוח אדם לבדו, וזב מטמא אותו ברובו לטמא אדם במגע וכמשא, ולטמא בגדים. אף כלים שהן עשויין לנוח אדם לבדו – יהא הזב מטמא אותו ברובו לטמא אדם במגע ובמשא, ולטמא כלים. יצא המרכב – שהוא עשוי לסיבלון אחד.

(ד) מבנין אב משני כתובים – כיצד? לא פרשת הנרות כהרי פרשת שלוח טמאים ולא פרשת שלוח טמאים כהרי פרשת הנרות הצד השוה שבהן שהם ב"צו" – מיד ולדורו'. אף כל דבר שהוא ב"צו" – יהא מיד ולדורות.

(ה) מכלל ופרט – כיצד? "מן הבהמה" – כלל, "מן הבקר ומן הצאן" – פרט. 'כלל ופרט' – אין בכלל אלא מה שבפרט.

(ו) מפרט וכלל – כיצד? "כי יתן איש אל רעהו – חמור או שור או שה" – פרט, "וכל בהמה לשמור" – כלל. פרט וכלל נעשה כלל – מוסף על הפרט.

(ז) מכלל ופרט וכלל – כיצד? "ונתת הכסף בכל אשר תאוה נפשך" – כלל. "בבקר ובצאן ביין ובשכר" – פרט. "ובכל אשר תשאלך נפשך" – חזר וכלל. כלל ופרט וכלל – אי אתה דן אלא כעין הפרט. לומר לך – מה הפרט מפורש: דבר שהוא וולד וולדות הארץ וגדולי קרקע, אף אין לי אלא כל דבר שהוא וולד וולדות הארץ וגדולי קרקע. יצאו כמהין ופטריות.

(ח) מכלל שהוא צריך לפרט, ומפרט שהוא צריך לכלל – כיצד? "קדש לי כל בכור" – יכול אף נקבה במשמע? ת"ל "זכר". אי 'זכר' – יכול אפילו יצאת לפניו? תלמוד לומר "פטר רחם". אי 'פטר רחם' – יכול אפילו לאחר יוצא דופן? תלמוד לומד "בכור". זהו כלל הצריך לפרט, ופרט שהוא צריך לכלל.

[א] כל דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד, לא ללמד על עצמו יצא – אלא ללמד על הכלל כלו יצא – כיצד? "והנפש אשר תאכל בשר מזבח השלמים אשר ליי' וטמאתו עליו ונכרתה הנפש ההיא". והלא שלמים בכלל כל הקדשים היו? דכתיב "זאת התורה לעולה ולמנחה, לחטאת ולאשם, ולמלואים ולזבח השלמים". וכשיצאו מן הכלל ללמד – לא ללמד על עצמן יצאו, אלא ללמד על הכלל כלו יצאו. לומר לך: מה שלמים מיוחדין – קדשים שקדושתן קדושת מזבח. אף אין לי אלא כל דבר שקדושתו קדושת מזבח. יצאו קדשי בדק הבית.

[ב] כל דבר שהיה בכלל, ויצא מן הכלל – לטעון טען אחר שהוא כענינו. יצא להקל ולא להחמיר – כיצד? "ובשר כי יהיה בו בעורו שחין ונרפא". וכתיב "או בשר כי יהיה בעורו מכוֵת אש...". והלא השחין והמכוה בכלל כל הנגעים היו? וכשיצאו מן הכלל: ליטעון טען אחר שהוא כענינו – יצאו להקל ולא להחמיר. להקל עליהן – שלא ידונו במחיה, ושלא ידונו אלא בשבוע אחד.

[ג] כל דבר שהיה בכלל – ויצא מן הכלל, לטען טען אחר שלא כענינו. יצא להקל ולהחמיר – כיצד? "ואיש או אשה כי יהיה בו נגע בראש או בזקן". והלא הראש והזקן בכלל עור ובשר היו – וכשיצאו מן הכלל ליטען טען אחר שלא כענינו – יצאו להקל ולהחמיר. להקל עליהן – שלא ידונו בשער לבן. ולהחמיר עליהן: שידונו בשער צהוב.

[ד] כל דבר שהיה בכלל, ויצא מן הכלל לידון בדבר חדש – ואי אתה יכל להחזירו לכללו, עד שיחזירנו הכתוב לכללו בפירוש – כיצד? "ושחט את הכבש במקום אשר ישחט את החטאת ואת העולה במקו' הקדש". שאין תלמוד לו' "כי כחטאת האשם הוא לכהן"? אלא – לפי שיצא לידון בדבר חדש – בבוהן יד ובבוהן רגל ובאזן ימנית, יכול יהא טעון מתן דמים למזבח? ת"ל: "כי כחטאת כאשם הוא לכהן. הרי החזירו הכתוב לכללו בפירוש. לומר לך: מה חטאת – טעונה מתן מזבח, אף אשם – טעון מתן מזבח.

[ה] דבר הלמד מענינו – כיצד? "ואיש כי ימרט ראשו קרח הוא טהור הוא". יכל יהא טהור מכל טומאה? תלמוד לומד: "וכי יהיה בקרחת או בגבחת נגע לבן אדמדם"... דבר למד מענינו – שאינו טהור מכל טומאה, אלא מטומאת נתקים בלבד.

[ו] דבר למד מסופו – כיצד? "ונתתי נגע צרעת בבית ארץ אחוזתכם" משמע – בית שיש בו אבנים ועצים ועפר מטמא. יכל אף בית שאין אבנים ועצים ועפר שמטמא? תלמוד לומר: "ונתץ את הבית" – את אבניו ואת עציו ואת כל עפר הבית! דבר למד מסופו – שאין הבית מטמא, עד שיהא בו אבנים ועצים ועפר.

[ז] שני כתובים המכחישים זה את זה, עד שיבא השלישי ויכריע ביניהם – כיצד? כתוב אחד אומר: "וירד יי על הר סיני אל ראש ההר". וכתוב אחד אומר: "מן השמים השמיעך את קולו ליסרך". הכריע השלישי: "כי מן השמים דברתי עמכם". מלמד שהרכין הקדוש ברוך הוא שמי שמים העליונים על הר סיני – ודבר עמהם. וכן אמר דוד בספר תלים: "ויט שמים וירד, וערפל תחת רגליו". הלל הזקן דרש שבע מדות לפני זקני בתירה (א) קל וחומר. (ב) וגזרה שוה. (ג) ושני כתובים. (ד) וכלל ופרט. (ה) וכיוצא בו. (ו) במקום אחר. (ז) ודבר למד מענינו. אלו שבע מדות שדרש הלל הזקן לפני זקני בתירה.

[ח] כתוב אחד אומר "ובבא משה אל אהל מועד לדבר אתו". וכתוב אחד אומ' "ולא יכול משה לבא אל אהל מועד...". הכריע "כי שכן עליו הענן". אמור מעתה – כל זמן שהיה הענן שם, לא היה משה נכנס לשם. נסתלק הענן – היה נכנס ומדבר עמו. רבי יוסי הגלילי אומר: הרי הוא אומר "ולא יכלו הכהנים לעמוד לשרת מפני הענן כי מלא כבוד יי' את בית יי". מלמד שנתנה רשות למלאכים לחבל. וכך הפסוק אומר "ושכותי כפי עליך עד עברי..." – מלמד שנתנה רשות למלאכים לחבל. וכך הפסוק אומ' "אשר נשבעתי באפי אם יבואון אל מנוחתי". כשישוב אפי – יבואון אל מנוחתי.